

ուհտագիտական այս զարգացումը: Այս մասին մանրամասնութեան մտնել այստեղ, արդէն կը նշանակէ սխալ գրել այդ պատմութեան մէկ մասը: Հին տպագիրներու դասաւորումը և անոնցմէ գաղափարուած ու կազմապարուած նմանահանութիւնները շատ թանկագին և շատ հետաքրքրական աշխօմ մը պիտի ստեղծէին, և այս խօսուէն, պերճախօս պատմութիւնը հիմնական շատ բաներ պիտի սորվեցրնէր մեզ, և գեղարուեստի պատմութեան տեսակէտով ալ անգնահատելի արժէք մը պիտի ներկայացնէր:

Հայերէն տպագրութեան նուիրուած այսպիսի հոյակապ պատմութեամբ լուսաւորուած հայեր՝ իսկապէս գիտակցութեամբ և ինքնածին խանդավառութեամբ պիտի մասնակցէին Չորսհարիւրամեակի Տօնախմբութեանց, և, իրրեւ յիշատակ այս պանծալի գէպքին, շատ դիւրութեամբ պիտի տային անոնք իրենց օսկիններն ու լուծանքը դրամագլուխներ (ֆօնտեր) կազմելու՝ հայ գրականութեան և հայ գրագէտներու զարգացման և վարձատրութեան նպատակով:

Եթէ չեղաւ մինչեւ հիմայ այսպիսի ծրագրի մը առաջարկը, թո՛ղ ըլլայ այսուհետեւ. դեռ ուշ է. վտանգի այս տարի ալ, միւս տարին ալ հեռու չեն Չորսհարիւրամեակէն:

Ահա՛, կարճ կերպով, ի՛նչ որ ես պիտի ուզէի գրել Ձեր հանդէսին:

1912 Յունիս 16

Անկիւրիա

ԲԱՐԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Հ Ա Յ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Հ Ա Ի Ա Տ Բ Ը

(ՀԱՅ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՉՈՐՄՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ)

Տպագրութիւնը լոյս է: Այս անվիճելի է: Այս բովանդակ աշխարհի ծնկաչափ դասանանն է բեւեռից բեւեռ: 110

110

Եւ այդ անվիճելի լոյսը չորս դարէ ի վեր ծաթած է՝ գոյութիւնը այնքան վիճելի բուրբէ անցած Հայ ազգին վրայ:

×

Իր ճակատագիրով, իր գարաւոր երկունքներով ու տաղնապներով մեծ ապագան ազգը, մի՛շտ, իր ամէնէն փոթորկալից շրջաններուն խի թեւերը բացած է գէպի նոր լոյսեր, գէպի կենդանի գաղափարներ: Եւ ըսել թէ գա՛նուած են անպատկասներ որ իրացու մակցիրով որակած են զայն:

×

Այս պզտիկ ազգը մեծ հաւատք մը ունեցած է: Զայն սնուցած, ամէն բա-

նէ վեր բռնած, չորս հարիւր տարիէ ի վեր իր վրայ ծաթող լոյսին պէս անվիճելիութեան իրաւունք մը տուած է անոր,— գոյութեան հաւասքը, Հայուն միակ հաւատքը ըստ իս, որուն վրայ պատուատուած սասեր են միայն իր կրօնական ու քաղաքական բոլոր դասանանքները:

Իր մարմարէ աստուածները կը մաշին, մեհեանները կը խտրելին, իր դասանանքին խտացումը, իր պաշտած գեղեցկութիւններուն աստուածուհին, Անահիտը, կը աժգունի:

Գոյութեան հաւատքին նոր լոյս մը պէտք է:

Պաղեստինէն կուգայ այդ լոյսը, դեռ դողող, դեռ աղօտ: Հոգ չէ՛: Թեւեւրը անոր կերկարէ, որովհետեւ իր բուն հաւատքին, իր մեծ հաւատքին, իր սպրեկու հաւատքին յայտը կը շոյէ ան:

Այդ հաւատքին շունչը այնքան բոցեղ է որ նոր տաճարին աւարտելուն չսպասեր, երթալ հանգիստ մը տեղաւորուելու համար անոր մէջ: Հազիւ թէ առաջին քարը դրուած, երբ հիմնադիրը դեռ կենդանի է, առժամակիր աշխատութեան իր բաժինը կատանձնէ: Այդ հաւատքը այնքան լինքնատիպ է որ, փոխանակ ամէնուն յատուկ մեծ տաճարին մէջ անկիւն մը գրուելու, իր ճաշակներուն ու իր ձգտումներուն համեմատ անկախ բազին մը կը կերտէ, իբր Հայ պաշտելու համար իր նոր Աստուածը, այսպէս, միշտ, ամէն բանէ վեր դնելով իր բուն հաւատքը, հայութեան հաւատքը:

Իր նոր կրօնքը կը խոշտանգեն, դարերով: Հոգեւորքի գալարումներով կը պրկուի, բայց չի լքեր զայն, որովհետեւ իր հայութեան հաւատքը դրած է հոն: Եւ ըսել թէ գտնուած են միամիտներ որ կը հաւատան ու կուզեն հաւատընել թէ հայը անգեղնականի սիրոյն համար նահատակուած է միայն:

Տանուհիներդ դար ետքը նոր լոյս մը կը ծագի, այս անգամ արեւմուտքէն: Այդ լոյսին ծննդավայրը շրջապատող մեծ ազգերէն քիչ յետոյ արեւելքի այս պղծտիկ ազգն ալ իր թեւերը կը տարածէ զայն ընդունելու համար:

Տպագրութեան գիւտը 1450 ին է:

Եւ 1512 ին, հոգիւ 60 տարի ետքը, Հայուն առաջին գիրքը տպագրուած, իր մեծ հաւատքին գոյութեան սատարող այս նոր ազգակը դուրս եկած է մասուլիսն տակէն:

Աշխարհի սկիզբէն ի վեր տեղի ունեցած գիւտերու տարեգրութիւններուն մէջ չեմ գիտեր ուրիշ մը որ տպագրութեան գիւտին չափ ընդարձակ portée ունենայ, անոր չափ մեծ ազդեցութիւն գործած ըլլայ ժողովուրդներուն ու ազգերուն ճակատագրին վրայ: Առանց տպագրութեան, բոլոր միւս գիւտերը գրուանի տակ դրուած ճրագներ պիտի ըլլային միայն:

Տպագրութիւնը մայր երակն է (artère) որ սնունդ կուտայ, կեանք ու արիւն կը փոխանցէ միւս բոլորին: Անիկա ամբողջ գրութիւնն է ջրաբաշխութեան:

առանց որու ամենէն արգասաբեր երկիրը խոսկան պիտի մնար, և ամենէն կենսապարզ նեղուը իր շուրհըրը անպէտօրէն պիտի տանէր թափել ծովին մէջ:

Մարդկային իմացականութեան կերտած արիւնն է ան, որ եկած է յեղաշրջել ամբողջ համաստեղութեան մը կեանքը, նոր լոյս մը սփռել՝ առանց իրեն խաւարի անգունդներուն մէջ մոռցուելու դատապարտուած բոլոր մեծ ու պզտիկ մոլորակներուն:

Խորհեցէ՛ք անգամ մը այն ճշմարտապէս ովկէանական մակնթացութեան վրայ որ բեւեռէ բեւեռ ու հասարակածէն մինչեւ սառուցեալ գօտիները տարած սփռած է գաղափարի ալիքները, — հեզասահ ու հանդարտ, փրփրոտ ու մանչոյ ալիքները, — դասականներու հսկայ հաւաքածոն ու այս օրուան գրականութեան վիթխարի ու պլազման ծփանքները, Սքանդինաւեանէն մինչեւ Ճարնականը:

Խորհեցէ՛ք այն ստասպելական մեծութիւնով բայց գլուրամտաչելի հայելիին վրայ՝ ուր բոլոր ազգերը և բոլոր ժողովուրդները կրնան անցեալը տեսնել, ու անոր միջոցաւ ապագային կտակել իրենց յոյզերն ու ձգտումները, իրենց սպրուած իրականութիւնը և երազուած իտէալները:

Առանց տպագրութեան անսանձան ու անվիճելի լոյսին, գաղափարներու մեհենը, հին դիցարանութեան տաճարներուն պէս, սանձանափակ թիւով քուրմերու միայն մատչելի պիտի ըլլար, և մարդկութիւնը, ինչպէս հին դարերու մէջ, անոնց շրթունքէն պիտի կախուէր կուրօրէն՝ իրեն համար խորհրդաւոր ու անբացատրելի պատգամներ միայն լսելու համար:

— Եթէ տպագրութիւնը չըլլար...

Քարեկամներէս մէկը, որ հեգնական մխիթարութիւն մը կուզէ գտնել անպատճառ ամէն կարելի դժբաղդութեան մէջ, ստոյիկեան ժպիտով մը կըսէր ինծի.

— Եթէ տպագրութիւնը չըլլար շատ մը վայելքներէ զրկուած պիտի ըլլայինք իրաւ բայց ատոր փոխարէն գտնէ մխիթարութիւնը պիտի ունենայինք... ո՛չ Քատիմին և Բիրատին վէպերը կարդալու և ոչ ալ... Մարկոս Նաթանեանին քաղաքական յօդուածները:

— Մի՛ մոռնար որ, բախ, Աստուծոյ արեւը բարիներուն ու չարերուն վրայ կը ծագի հաւատարապէս:

— Ո՛հ, պատասխանեց, առիկա չնոր՝ մը նկատելու չափ միաժիտ չե՛մ: Կը կարծես որ Աստուած ի վիճակի էր միայն բարիներուն յատուկ արեւ մը ըստեղծելու...

Ինծի համար, Հայ գրերու հոգարհինգհարիւրամեակի և Հայ տպագրութեան չորսարիւրամեակի տօնը, պանծացումն է այս պզտիկ ազգին մեծ հաւասփին, — իր միակ հաւատքին, Հայ ապրելու հաւատքին, որ պիտի մնայ բոլոր միւս պատուաստուած դասմանքներու փշուռիէն ետքն ալ, — Հայութեան հաւատքին որ անվիճելի գարձած է այս մեծ լոյսին պէս: